

KLIMA OG ENERGI I MODUM 2012-2016

MÅL OG STRATEGIER

1. Innledning

Utgangspunktet for planarbeidet er at Norge gjennom Kyoto-protokollen, med utgangspunkt i utslippsberegninger for året 1990, har forpliktet seg til å redusere klimagassutslippene med 30% innen 2020, og at landet skal være "karbonnøytralt" innen 2050. Hvor mye av kuttene som skal gjennomføres nasjonalt, og hvilke strategier og virkemidler som skal prioriteres for å nå de ambisiøse nasjonale målene, avklares bl.a. gjennom klimameldingen som kommer sommeren 2012. Uansett utfall vil det måtte gjennomføres betydelige kutt nasjonalt, noe som vil forplikte alle samfunnsaktører – ikke minst kommunene.

Det vises til tidligere saker og underlagsdokumenter (vedlagt elektronisk) innenfor saksområdet:

- F-sak 67/07: Oppstartssak vedr. arbeide med energi- og klimaplan for Modum
- F-sak 102/11: Klima- og energiplan for Modum - status og framdrift
- Statlig planretningslinje for klima og energi, 4.9.2009
- Statusrapport: Energibruk og klimagassutslipp i Modum kommune, 12.10.2011
- Vestregionen: Sluttrapport for klimaprojektet 2009-2011

1.1 Nasjonale føringer for kommunenes arbeid med klima- og energiplaner

Med bakgrunn i de nasjonale klimamålene har regjeringen gjennom statlig planretningslinje pålagt alle kommuner å inkludere klima og energi i sine kommuneplaner.

Planretningslinjens pkt. 4 angir at klima- og energiplanen bør inneholde:

- a) Informasjon om klimagassutslipp i kommunen fordelt på kilder/sektorer. Alle kilder som innebærer direkte utslipp av klimagasser innenfor kommunens grenser, bør inkluderes.
- b) Informasjon om energisystem, energiforsyning og forbruk av energi innen kommunens grenser, herunder tilgang på miljøvennlige energiresurser.
- c) Fremskrivning av utslippene i kommunen om det ikke gjennomføres nye tiltak, forventet etterspørsel etter energi og forventet ny energiproduksjon. Fremskrivningsperioden bør være minst ti år.
- d) Ambisiøse mål for utslippsreduksjoner.
- e) Ambisiøse mål for mer effektiv energibruk og miljøvennlig energiomlegging i kommunal bygningsmasse og i kommunen for øvrig.
- f) Tiltak og virkemidler for reduksjon av klimagassutslipp, mer effektiv energibruk og miljøvennlig energiomlegging. Tiltakene/virkemidlene bør i størst mulig grad være koplet til oppnåelse av de målene som er satt av kommunen.
- g) Utredning av virkemidler som tenkes benyttet for å nå målsettingene.

h) Handlingsprogram med en tydelig ansvarsfordeling for oppfølging av klima- og energiplanene.

Kommunen bør vurdere om klima- og energiplanleggingen skal inkludere andre elementer enn dem som fremgår av bokstavene a)–h).

1.2 Regionale føringer for klima- og energi

Vestregionen

Modum kommune er tilsluttet kommunesamarbeidet Vestregionen, og har deltatt i utformingen av regionens klima- og energipolitikk gjennom klimaprojektet.

Vestregionens visjon er:

«Vestregionen skal ha og ta en ledende nasjonal rolle i arbeidet med klima- og energispørsmål».

Vestregionen styringsgruppe vedtok 7 innsatsområder:

1. Energireduksjon i kommunale bygg
2. Verktøy/metode – utarbeide felles struktur på klimarapportering
3. Miljøsertifisering av kommunale bygg og virksomheter
4. Holdningskapende virksomhet, arbeid, atferd og motivasjon
5. Påvirke og målrette ønsket utbyggingsmønster ut fra vedtatte knutepunktstrategier
6. Samarbeid med næringsliv, kunnskapsinstitusjoner og forskning
7. Påvirke og bearbeide statlig lov- og regelverk

Vestregionens klimaprojekt ble avsluttet ved utgangen av 2011, og sluttrapport for er utarbeidet. I det videre arbeidet med klima- og energispørsmål har noen av kommunene påtatt seg å videreføre noen oppgaver. De øvrige kommunene kan gjennom avtaler trekke veksler på deres arbeid også i tida som kommer.

Buskerud Fylkeskommune

Buskerud fylkeskommune ønsker å være en drivkraft i arbeidet med å redusere utslippene av klimagasser i regionen. Fylkeskommunen har samarbeidet med Oslo og Akershus om en felles klimahandlingsplan.

Hovedmålsetningene i denne planen er å redusere klimagassutslippene fra regionen med 50 prosent innen 2030 sett i forhold til 1991-nivået, uten å øke bruken av elektrisitet utover 2005-nivået. Klimahandlingsplanen skisserer videre i hovedsak de samme innsatsområdene som Vestregionen (gjengitt over).

Modum kommune vil i stor grad legge føringene fra så vel nasjonalt som regionalt nivå til grunn ved utformingen av kommunens klima- og energipolitikk. Pga. at kommunene er forskjellige vil det være noe ulik oppfatning mht. prioritering mellom innsatsområdene og rekkefølgen for tiltak. Modum har prioritert å starte arbeidet med de områdene som synes mest relevante for oss.

2. Om klima- og energiplanarbeidet i Modum

Allerede i 2007 vedtok Modum kommune i F-sak 67/07 at det skal igangsettes arbeid med klima- og energiplan. Dette ble videre forankret gjennom planprogrammet for kommuneplanen i 2009 og vedtak av Kommuneplan for Modum 2011-2020 i september 2011.

Klima- og energiplanarbeidet kom imidlertid seint i gang i forhold til å nå de fristene som ENOVA har satt for å utløse tilskudd til arbeidet. Bl.a som en følge av at statusrapporten for energibruk og klimagassutslipp (utarbeidet av Norsk Energi- og Enøksenter på oppdrag fra kommunen i november 2011) avdekket til dels stor usikkerhet knyttet til dataene som er tilgjengelige mht. klimagassutslipp, er ikke Modum kommune bekvem med å skulle fastsette måltall for klimautslippene i forhold til det vi opplever som svært usikre inngangsdata. Modum kommune vedtok ut i fra dette i sak F 102/11 å avstå fra ENOVAs tilskudd samt å velge en noe enklere planform (temaplan) som ikke er underlagt de samme formkravene som en kommunedelplan etter plan-og bygningsloven. Kommunen forholder seg imidlertid til kravene i den statlige planretningslinjens pkt. 4 (gjengitt ovenfor).

Statusrapporten for energibruk og klimagassutslipp ble lagt fram i F-sak 102/11, og oppfyller den statlige planretningslinjens pkt. a-c. Herværende sak er andre fase i planarbeidet, og inviterer til en politisk avklaring av mål og strategier for kommunens klima- og energipolitikk i tråd med planretningslinjens pktk d-e.

Neste fase vil være å lage en handlingsplan for klima- og energiltak iht. planretningslinjens pkt. f-h. Iht. vedtak i F-sak 102/11 vil handlingsplanen legges fram for politisk behandling i juni 2012, etter en forutgående runde med involvering av kommunens sektorer og virksomheter, innbyggere og andre aktører kommunen forholder seg til i sine ulike roller.

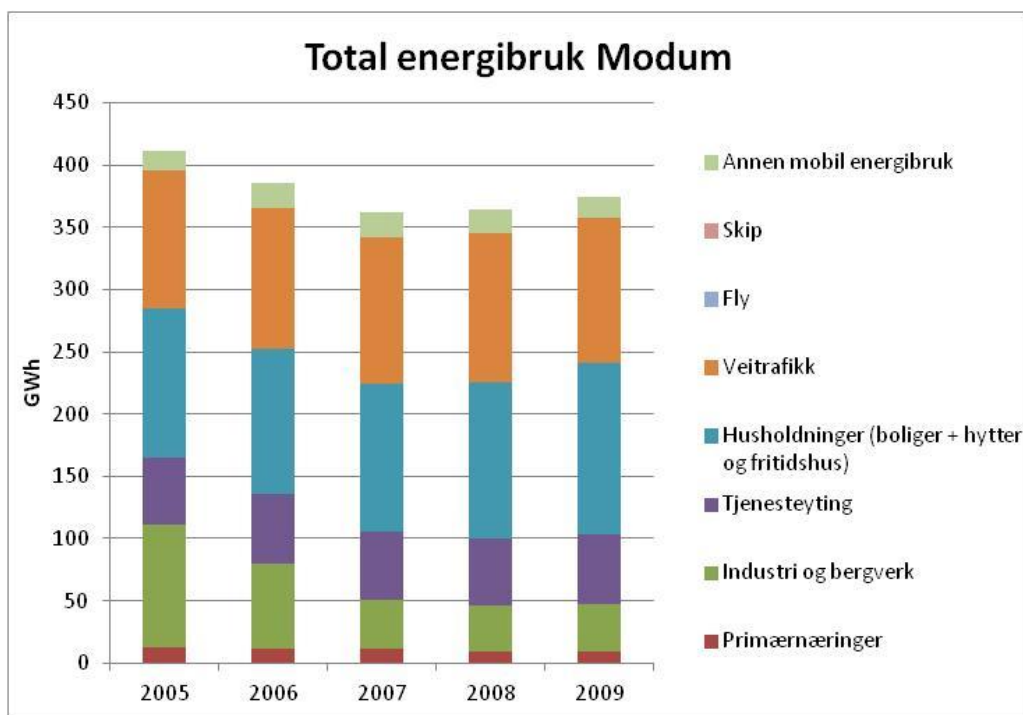
2.1 Kort oppsummering av status for energibruk og klimagassutslipp

Statusrapporten som ble presentert i F-sak 102/11 (vedlagt elektronisk) tar for seg energibruk og klimagassutslipp fordelt på næringer/bruksområder, energikilder m.m. Rapporten er basert dels på faktisk informasjon fra kommunen, og dels på kommunefordelte nasjonale tall iht. offisielle databaser (Statistisk Sentralbyrå, KLIF m.fl.)

Kun noen hovedtrekk tas med i denne saken for å synliggjøre litt størrelser og fordelinger som er identifisert for Modum.

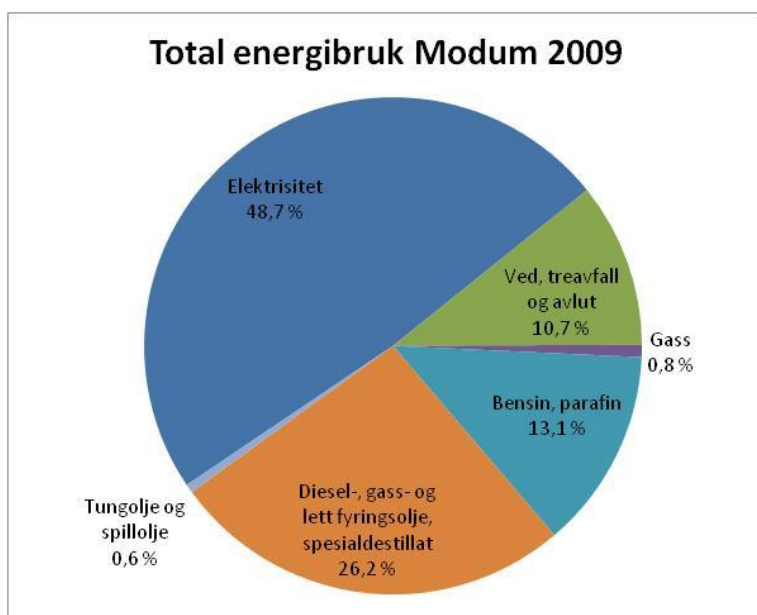
Energibruk

Nedenstående figur viser total energibruk i Modum fordelt på ulike næringer/formål

Veitrafikk og husholdninger bruker tilnærmet like mye energi. Tjenesteyting, primærnæringer og annen mobil bruk utgjør mindre andel. Forbruket til industri og bergverk har gått mye ned i perioden mens de andre sektorene er nokså stabile.

Figuren under viser hvordan det totale energiforbruket fordeler seg på type energi:

Den største energikilden i Modum som i de fleste andre norske kommuner er elektrisitet. Bensin, parafin og diesel utgjør også store andeler. Gass, tungolje og avfall er minimalt brukt.

Energibruk = klimapåvirkning

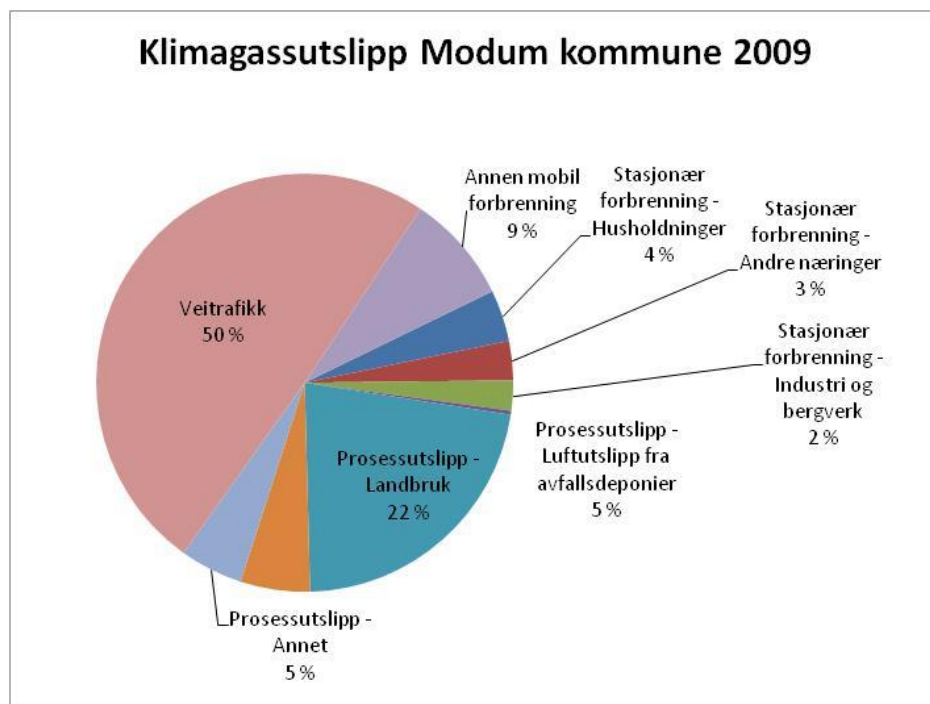
Energi forefinnes i mange former, og har opphav i mange energibærere. Ser vi bort fra direkte soloppvarming vil all annen energi generere miljøulemper av varierende omfang. Selv "reine" energibærere som vind- og vannkraft har sine miljøulemper, og bidrar også til klimagassutslipp.

Reduksjon i klimagassutslipp betinger derfor at det blir gjennomført tiltak som medfører redusert og/eller mer effektiv energibruk eller omlegging fra miljøbelastende energi til mer miljøvennlig energi. Best klimagasseffekt vil vi oppnå ved å kombinere disse faktorene.

KLIF har utarbeidet normtall og modeller for beregning av klimagassutslipp for alle typer energi. Dette vil legges til grunn når vi skal beregne klimaeffekten av de tiltak som allerede er iverksatt og de tiltakene vi vil gjennomføre i framtida.

Klimagassutslipp fra Modumsamfunnet

Statusrapporten viser følgende fordeling mht. kilder til klimagassutslipp i Modum

Veitrafikk er den største utslippskilden, noe som særlig slår ut for kommuner med stor gjennomgangstrafikk. Her rår imidlertid kommunene i liten grad over virkemidler som kan redusere utslippene.

Sammenlignet med gjennomsnittet for Norge er utslippene fra landbruk også høye. Dette skyldes nok i første rekke at hele 10% av Modums areal er dyrket mark – mens

landsgjennomsnittet er 3%. Dette fritar imidlertid ikke landbruket fra å bidra til reduksjon av klimagassutslippene.

Eksemplene her viser at en av utfordringene for klima- og energiplanarbeid blir å identifisere hva kommunens faktisk kan påvirke, samt å fastsette realistiske og etterprøvbare mål.

3. Innsatsområder og overordnede strategier for reduksjon av energibruk og klimagassutslipp i Modum.

Kommunen påvirker energibruk og klimagassutslipp gjennom sine ulike roller i samfunnet.

- I rollene som tjenesteleverandør til befolkningen, eiendomsforvalter og stor innkjøper av varer og tjenester har kommunen stor påvirkningsmulighet gjennom å sette premisser for egen virksomhet.
- Gjennom kommunens roller som samfunnsplanlegger og forvaltningsmyndighet har kommunen dessuten stor mulighet til å påvirke innbyggere, næringslivet og øvrige lokale aktører.
- Modum kommune er i tillegg en kraftkommune, med betydelig egenproduksjon og disponering av konsesjonskraft. Dette gir kommunen ytterligere muligheter.

Den nasjonale klimapolitikken er sektorovergripende, og tiltakene som må til for å nå klimamålene vil omfatte alle samfunnssektorer. På områder der kommunen ikke selv sitter på virkemidlene må andre samfunnsaktører ta ansvaret for gjennomføringen av den statlige klimapolitikken.

I første generasjons klima- og energiplan vil Modum kommunes utgangspunkt være å identifisere hvilke områder kommunen har reell påvirkningsmulighet og egne virkemidler.

I denne første generasjons klima- og energiplanen vil følgende innsatsområder bli prioritert.:

- **Reduksjon av klimagassutslipp fra stasjonær energibruk i kommunens egne bygg**
- **Reduksjon av klimagassutslipp fra mobil energibruk i kommunens virksomheter**
- **Reduksjon av øvrige klimagassutslipp fra kommunens virksomheter**
- **Effektiv og miljøvennlig egenproduksjon av energi**
- **Holdningsskapende arbeid ift. til klima- og energi**

Tilpasninger til et klima i endring er ikke tema i denne planen. Dette temaet er imidlertid omhandlet i kommunen overordnede ROS-analyse.

Videre er det ikke prioritert å jobbe spesielt med utslipp fra landbruksproduksjon i denne planperioden. Gjennom løpende gjødselplanlegging og miljøplaner på det enkelte bruk foregår det imidlertid en stor jobb på landbruksområdet – ikke minst som en følge av arbeidet med vanddirektiv/vannforskriften. Gjennom regionalt miljøprogram (RMP) og tilskuddsforvaltningen er kommunen i god dialog med brukerne.

Når vi nå skal i kast med første generasjons klima- og energiplan vil hovedstrategien for arbeidet være å:

- **Først “feie for egen dør”, dvs. iverksette tiltak innenfor de områdene der kommunen har myndighet og virkemidler til å sette i verk effektive tiltak.**
- **Påvirke innbyggere, næringsliv og andre samfunnsaktører til mer effektiv energibruk og miljøvennlig energiomlegging**
- **Gjennomføre de mest kostnadseffektive tiltakene først (målt som reduksjon i g CO₂-ekv. pr. krone).**

4. Mål og strategier for de utvalgte innsatsområdene

4.1 Reduksjon av klimagassutslipp fra stasjonær energibruk i kommunens egne bygg

Modum kommune har gjennom et nettverksprosjekt i perioden 2004-2007 allerede oppnådd 14,3% reduksjon i energibruk i 14 av kommunens største bygninger. Dette medfører at ytterligere reduksjoner i energibruk vil kreve større innsats og trolig også tyngre økonomiske løft. Ambisjonene om ytterligere innsparinger av energi må derfor stå i forhold til det som allerede er oppnådd. Gjennom kravet om energimerking vil vi i løpet av 2012 få et bedre beslutningsgrunnlag for hvilke bygg som har det største potensiale for ytterligere energireduksjoner.

Effektivisering av energibruk vil bl.a. omfatte bruk av varmepumpeteknologi som alternativ til tradisjonell elektrisk oppvarming vha. elektrokjeler eller direkteoppvarming (panelovner, varmekabler m.m.).

Bruk av “billig” såkalt utkoblbar eller uprioritert kraft til en del av kommunens egne formål vil med hjemmel i en ny forskrift ikke lenger være tillatt etter 1.7.2012. Dette kan utløse et insentiv til å se på alternative energiløsninger til elektrokjele i noen av våre kommunale bygg. Dersom så blir tilfelle er det naturlig å se på mulighetene for å legge om til mer energieffektive og miljøvennlige løsninger (eks. varmepumpe eller biobrensel).

Omlegging til mer miljøvennlige energibærere vil være et viktig virkemiddel for å redusere klimagassutslippene fra stasjonær forbrenning.

Mål:

- Innen utgangen av 2015 skal energiforbruket i kommunens store bygg (jmf. statusrapportens figur 20) være redusert med minst 10% ift. 2009-nivå.
- Innen utgangen av 2015 skal forbruket av mineralsk olje til oppvarming av kommunens store bygg (jmf. statusrapportens figur 20) reduseres med 30% ift. 2009-nivå.

- Innen utgangen av 2016 skal minst en el-kjele i kommunale bygg fases ut til fordel for mer energieffektive og miljøvennlige løsninger.

Strategier for å nå målene:

- Oljekjeler i eksisterende kommunale bygg, skal ved behov for utskiftning eller omfattende rehabilitering fases ut som grunnlast til fordel for mer miljøvennlige energibærere.
- Alle kommunens store bygg (>1000 kvm) skal energimerkes innen utgangen av 2012.
- Øvrige kommunalt eide bygg skal energimerkes innen utgangen av 2013.
- Alle nye bygg som oppføres etter 2012 skal oppfylle energikrav som iht. energimerkesystemet er en karakter bedre enn den til enhver tid gjeldende tekniske forskrift (TEK).
- Nye, kommunale formålsbygg som oppføres etter 2012 skal ha oppvarmingsystemer som er fleksible mht. valg av energibærer (vannbåren eller luftbåren varme).
- Grunnlast for energi skal i alle nye bygg baseres på miljøvennlige energibærere (biobrensel, varmepumpe el.l.)
- Gjennomføre ENØK-analyser og iverksette tiltak der det er åpenbare klima- og energigevinster å hente ut i eksisterende bygningsmasse.
- Ved større rehabiliteringer av kommunale bygg skal dette gjennomføres slik at energikravene i TEK oppfylles.
- Ved leie av nye lokaler skal minimum energikravene i TEK være oppfylt.
- Etablere et web-basert energioppfølgingssystem og etablere energiledelse i organisasjonen

4.2 Reduksjon av klimagassutslipp fra mobil energibruk i kommunens virksomheter

De kommunefordelte, nasjonale tallene for klimagassutslipp fra mobile kilder er beheftet med så store usikkerheter at de er lite egnet som inngangsverdi for konkrete målsetninger om prosentvis reduksjon. I første fase av planen vil derfor utvikling av et egnet verktøy for registrering og beregning av energibruk og klimagassutslipp fra kommunens samlede transportarbeid bli prioritert.

Mål:

- Kommunens samlede transportarbeid skal ikke økes utover dagens nivå (2012)
- Klimagassutslippene fra mobile kilder skal reduseres med 10% i perioden 2013-2015.

Strategier for å nå målene:

- Metodeutvikling for å kunne dokumentere kommunens samlede klimagassutslipp generert gjennom transportarbeid og andre prosesser som innebærer energibruk må utvikles i løpet av 2012.
- Andelen tjenestereiser med kollektive transportmidler skal kontinuerlig økes i planperioden.
- Ved utskiftninger av kjøretøy og maskiner skal miljøvennlige løsninger velges der det finnes fornuftige alternativer (el-biler, gass og/eller biobrensel-drevne kjøretøy el.l.).

- Dokumentasjon av utslippsmengder (CO₂-ekvivalenter) skal innarbeides som premiss ved kjøp av tjenester som direkte medfører klimagassutslipp.

4.3 Reduksjon av øvrige klimagassutslipp fra kommunens virksomheter

Kommunens tjenesteproduksjon omfatter mange virksomheter. Alle virksomhetene genererer i varierende grad klimagasser som slippes ut i atmosfæren. Dette kan være utslipp som kommer fra transport, varer som kjøpes inn, avfallshåndtering m.m. Modum kommune har ikke oversikt over disse forholdene. Sammen med de øvrige kommunene i Midt fylket og Vestregionen har imidlertid Modum kommune meldt seg inn i miljøsertifiseringsordningen "Miljøfyrtårn", som er rettet mot private og offentlige virksomheter. Bedrifter og virksomheter som går gjennom en miljøanalyse og deretter oppfyller definerte bransjekrav, sertifiseres som Miljøfyrtårn. Miljøfyrtårn er et norsk, offentlig sertifikat. Ordningen støttes og anbefales av Miljøverndepartementet.

Miljøfyrtårns forretningside er at alt de gjør, skal være **lønnsomt, konkret, relevant** og **enkelt** for kunden.

Miljøfyrtårn anses som et egnet verktøy både for å kvantifisere dagens klimagassutslipp og for å identifisere og iverksette tiltak som medfører reduksjon av klimagassutslipp fra kommunale virksomheter.

Kildesortering har vært praktisert i husholdningene i kommune i mer enn ti år, man har bare i varierende grad blitt innført innenfor kommunens virksomheter. Ved å gjøre kildesortering obligatorisk også for kommunens virksomheter vil graden av gjenvinning øke, noe som igjen medfører reduserte klimagassutslipp.

Mål:

- Klimagassutslippene som de sertifiserte virksomhetene genererer skal innen ett år etter miljøsertifisering være redusert med minst 10%.
- Mengden restavfall fra kommunal virksomhet skal minst reduseres med 30% innen utgangen av 2013.

Strategier for å nå målene:

- Modum kommune skal sertifisere minst fire egne virksomheter i året i perioden 2012-2016.
- Kildesortering av avfall gjøres obligatorisk i Modum rådhus innen 1.5.2012
- Kildesortering av avfall gjøres obligatorisk for alle andre kommunale virksomheter fra og med 2013.

4.3 Effektiv og miljøvennlig egenproduksjon av energi

Modum kommune v/Modum Kraftproduksjon KF har gjennom heleide og delvis eide kraftverk en egenproduksjon av elektrisk energi på ca. 170 GWh. Egenproduksjonen dekker

tilnærmet hele behovet for elektrisitet i kommunen i dag. I tillegg disponerer kommunen ca. 55 GWh konsesjonskraft som avgis fra øvrige kraftprodusenter. Dette gjør at Modum kommune eksporterer elektrisk kraft basert på vannkraft i et normalår.

De nyeste kraftverkene har god virkningsgrad, men noen verk er tilårskomne og har potensial for økt produksjon ved bruk av nyere teknologi. Kommunen vurderer fortløpende optimalisering av eksisterende vannkraftverk, og også mulighetene for å innvinne ny vannkraft fra ikke-utbygde fall.

Modum kommune er videre deleier i nettselskapet MidtNett AS. Optimalisering og fornying av linjenett er en løpende oppgave for nettselskapene. Modum kommune ønsker som eier å bidra til at rammebetingelsene for å kunne prioritere dette arbeidet skal være gode. Foruten å ha stor betydning for leveringssikkerhet til innbyggerne vil optimalisering av linjene gi reduserte tap av elektrisk strøm i nettet, og derigjennom bidra til reduserte klimagassutslipp og større eksport av rein vannkraft.

Kommunen ønsker ellers å videreutvikle eksisterende anlegg for utnyttelse av deponigass fra Enger avfallsanlegg.

Modum er en stor skogbrukskommune, og potensialet for biobrensel fra trevirke er stort. Modum kommune har til nå kun i svært beskjeden grad tatt i bruk biobrensel som energibærer utover vedfyring i enkelte kommunale bolighus. Biobrensel anses som klimanøytralt og vil ved erstatning av andre energibærere bidra til reduserte klimagassutslipp. Dersom Modum kommune ønsker å utrede mulighetene for biobrensel som forretningsområde er det naturlig at dette skjer gjennom Modum Kraftproduksjon KF.

Mål:

- Kommunens kraftproduksjon skal kontinuerlig optimaliseres (ikke målsatt % og tidsramme, må drøftes med MKP KF)
- Tap i strømnettet skal reduseres (ikke målsatt % og tidsramme, må drøftes med MidtNett AS)
- Mengden deponigass som avfakles (brennes av uten at energien nyttiggjøres) ved Enger avfallsanlegg skal innen utgangen av 2015 halveres.

Strategier for å nå målene:

- Modum kommune går igjennom sin eier-strategi i Modum Kraftproduksjon KF med hensikt å sette økt fokus på energieffektivisering, ny vannkraftproduksjon og utvikling av nye forretningsområder innen miljøvennlig energiforsyning.
- Modum og Sigdal kommuner ber MidtNett AS om å utrede potensialet for reduksjon av nett-tap og rammebetingelser for effektiviseringer i nettet.
- Alternativer til avfakling av deponigass ved Enger avfallsanlegg skal utredes.

4.5 Holdningsskapende arbeid ift. til klima- og energi

Det er et mål at mange skal få kunnskaper om klimaeffekter som resultat av egne handlinger og valg. Modum kommune ønsker å gå foran med gode eksempler, og samtidig være en pådriver for å få innbyggere, næringsliv og samfunnsaktører til å ta et større ansvar for sin energibruk og klimapåvirkning. Modum kommune ønsker å ha sterkere fokus på gode energi- og klimavalg i sitt informasjonsarbeid, og samtidig arbeide for at temaet blir integrert i utdanningsløpet fra barnehage til videregående skole.

Mål:

- Modum kommune skal gå foran med gode eksempler mht. klimavennlige løsninger
 - Minst ett nytt kommunalt bygg skal prosjekteres og/eller bygges med passivhusstandard.
- Alle ansatte i Modum kommune skal ha god kunnskap om gjennomførte og planlagte klimatiltak på egen arbeidsplass.
- Alle skoler og barnehager skal integrere klima som tema i undervisning
- Politikere og øvrige innbyggerne i Modum skal være kjent med
 - Faktorer av betydning for klimapåvirkning
 - Gjennomførte og planlagte klima- og energitiltak i kommunen
 - Hvor nyttig informasjon, tilskuddsordninger m.m. finnes
- Kommunens krav til dokumentasjon vedr. klimapåvirkninger skal være kjent og forstått av parter som kommunen forholder seg til som:
 - Utbyggere
 - Vareleverandører
 - Oppdragstakere for kommunen

Strategier for å nå målene:

- Gjennomføre samlinger for alle medarbeidere med klimapåvirkning som tema.
- Implementere klima- og energi i undervisningsopplegg på alle trinn i skolene og i barnehagene.
- Utarbeide informasjon om kommunens satsing på klima- og energispørsmål, linker til nyttig informasjon, tilskuddsordninger m.m. på egne nettsider, sosiale medier, bruk av presse, brosjyrer el.l.
- Etablere rutiner for ivaretagelse av energi- og klimahensyn i kommunens møte med utbyggere, eks. i forhåndskonferanser, konsekvensvurderinger, planbeskrivelser og planbestemmelser.
- Øke fokus på klimavennlige innkjøp i kommunens innkjøpsavtaler
- Obligatorisk punkt om dokumentasjon mht. klimagassutslipp ved anbud og/eller bortsetting av oppdrag til eksterne aktører.

5. Oppfølging av planarbeidet

Når mål og strategier er vedtatt vil neste trinn i planarbeidet være å lage en konkret plan for gjennomføring av tiltak. I dette arbeidet vil det være nødvendig å i større grad involvere alle kommunens sektorer, samt aktører utenfor kommunen.

Tiltakene som foreslås skal angi reduksjon av energi og/eller klimagassutslipp (i CO₂-ekvivalenter), kostnader, samarbeidspartnere, finansieringsløsninger, samt ansvar og frister for gjennomføring.

Iht. vedtak i F-sak 102/11 legges forslag til tiltaksplan fram for politisk behandling i juni 2012.